

Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve Hanımı Maria Behçet'in Tiflis'te Öldürülmesi

Nebi Gümüş¹

Özet: Osmanlı Devleti'nin Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve hanımı 23 Ekim 1876 gecesi evlerine giren kişiler tarafından Tiflis'te öldürüldüler. Katiller üç sene gibi uzun bir sürenin ardından Mayıs 1879'da tutuklanmış ve yargılama sonunda 23 Mayıs 1880'de sekiz ile on beş yıl arasında değişen sürelerle ağır işlerde çalıştırılmak cezasına çarptırılmışlardır. Olay, Ermeniler tarafından Türk diplomatlara karşı işlenmiş ilk cinayet olma özelliği taşımaktadır. Bu makalede Başkonsolos ve hanımının öldürülmeleri olayı üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Behçet Efendi, Tiflis, Osmanlı Devleti, Ermeniler.

The Murder of Behcet Efendi -the Consul General of Ottoman Empire in Tbilisi- and His Wife Maria Behcet in Tbilisi

Abstract: Behçet Efendi, the consul general of the Ottoman Empire in Tbilisi, and his wife were killed by intruders who entered their home on the night of 23 October 1876. The murderers were arrested in May 1879 after a time as long as three years and at the end of the trial, on 23 May 1880, were sentenced to heavy labor for varying periods of time from eight to fifteen years. The incident features the first murder committed by Armenians against Turkish diplomats. In this article, the incident of murder of the Consul General and his wife is deliberated.

Keywords: Behçet Efendi, Tbilisi, Ottoman Empire, Armenians.

جرمة قتل القنصل العام بهجة أفندي وزوجته ماريا في تيفليس

الملخص: القنصل العام للدولة العثمانية في تيفليس. بهجت أفندي، وزوجته قُتلا في 23 أكتوبر 1876 م. طرف المعتدين الداخلين إلى بيتهما في تيفليس. لم يرقم أي إجراء حقوقي فيهم مدة ثلاث سنوات وفي النهاية اعتقل المجرمون في 23 مايو 1880. تمت محاكمتهم في 23 مايو 1880 ويعاقبون بالأعمال الشاقة مدة ثمانية أعوام إلى خمسة عشر عاما. خاصية هذه الجريمة هي أن هذا

¹ Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Öğretim Üyesi, nebi.gumus@erdogan.edu.tr

القتل أول جريمة قتل ضد الدبلوماسيين الأتراك. المقالة تبحث عن حادث قتل القنصل العام بهجت أفندي وزوجته.

الكلمات المفتاحية: تاريخ الدولة العثمانية- تفليس- الدبلوماسية- القنصل العام بهجت أفندي- الأرمنيون.

A. Tiflis Başşehbenderliği ve Behçet Efendi Hakkında Bazı Bilgiler

1. Behçet Efendinin Başşehbenderlik Görevine Atanması

Tiflis, sahabî Habib b. Mesleme'nin halkın canları, malları ve dini değerlerine dokunulmayacağına dair verdiği emannâme ile 25/645'te İslam hâkimiyetine girdi. Habib ile birlikte şehre gelen Abdurrahman b. Cez' isimli âlimin İslam hakkındaki bilgilendirmeleri sonucu Müslüman olanlar olduğu gibi başka bölgelerden gelenlerle şehirde Müslüman nüfus hızla çoğaldı. İslam Emirliğinin hüküm sürdüğü 9. Yüzyılda Tiflis, bölgenin en önemli İslam merkezi haline geldi². Yaklaşık beş asır Müslümanların idaresinde kaldıktan sonra 1122'de Gürcü Kralı David Ağmaşenebeli tarafından ele geçirilen Tiflis, Gürcü devletinin başkenti olduktan sonra da Kafkasya'nın önemli İslam merkezlerinden biri olma özelliğini sürdürdü. Tiflis, yaklaşık yüz yıl Gürcülerin elinde kaldıktan sonra 1226 yılında Celaleddin Harizmşah tarafından alındı³. Bir süre sonra Moğolların idaresine giren bölgede daha sonra Akkoyunlu ve Safevî hâkimiyeti dönemleri yaşandı. Sonrasında Rusların bölgeye gelişine kadar Tiflis ve çevresi İran hâkimiyetinde kaldı. Safevilerin elinde iken 1578'de Lala Mustafa Paşa tarafından fethedildi ve yirmibeş yıl Tiflis'le birlikte bütün Gürcistan'da Osmanlı idaresi kuruldu. Bölgeyi 17. Yüzyıl başlarında İran'a terk eden Osmanlılar, 1723'te Tiflis'i ikinci kez aldılar ve 1735'e kadar ellerinde tuttular. Bölgeyi Osmanlılardan geri alan İran'ın hâkimiyeti 18. Yüzyıl sonuna kadar devam etti. 19. Yüzyılla birlikte Gürcistan'da Rus hâkimiyeti başladı. Ruslar, 1801'de Tiflis'i ele geçirdiler. Behçet Efendinin öldürüldüğü 1876 yılında Tiflis'te Rus hâkimiyeti devam etmekte idi.

Osmanlı Devleti, 1851 yılında Petersburg Sefaretine bağlı olarak Tiflis'te Başşehbenderlik kurdu. İlk şehbender olarak karşımıza Mehmet Emin Bey adı çıkmaktadır. 16 Mart 1851 (13 Cemaziyelevvel 1267) tarihli belgede Mehmed Emin Beyin Tiflis'e şehbender olarak tayin edildiği kaydedilmektedir⁴. Mehmed Emin Bey İstanbul'daki bazı

² Ayrıntı için bk. Nebi Gümüş, *İlk Dönem İslam-Gürcü İlişkileri*, Rize 2007, s. 53 vd.

³ Nebi Gümüş, "Celaleddin Harizmşah'ın Gürcistan Seferleri", *Ekev Akademi Dergisi*, yıl:10, sy. 29 (Güz 2006), s. 165 vd.

⁴ BOA, A.MKT.MVL40/45

işlerinden dolayı yaklaşık bir yıl Tiflis'e gidemese⁵ de daha sonra gidip görevine başlamış ve Osmanlı Devleti'nin Tiflis'teki ilk şebhenderi olarak görev yapmıştır.

Tiflis Başşebhenderliğinin kuruluşundan yaklaşık yirmi yıl sonra başşebhenderlik görevine Behçet Efendi getirilmiştir. Vulic Efendi'nin istifasından sonra Matbuat Odası kâtiplerinden üçüncü rütbe sahibi Behçet Efendi ikinci rütbeye terfi ettirilerek 6 Aralık 1873 (15 Şevval 1290) tarihinde Tiflis Başkonsolosu olarak tayin edilmiştir. Behçet Efendi başşebhenderliğe atandıktan yaklaşık bir ay sonra 14 Ocak 1874 tarihinde Tiflis'e giderek görevine başlamıştır.

Behçet Efendi'nin görev yaptığı yaklaşık üç yıllık dönem, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı öncesindeki gelişmeleri takip açısından da önemlidir. Bu dönemde Tiflis Başşebhenderliğinde kurumsallaşma ve temsil açısından bazı önemli şeylerin yapıldığı görülmektedir. Bunlar arasında yeni başkonsolosluk binası ile konsolosluk lojmanının kiralanması gibi konular dikkat çekmektedir. Ayrıca Tiflis Şebhenderliği için 14 Mayıs 1874 (27 Rebiyülevvel 1291) tarihli tezkire gereğince büyükçe bir sancağın imal edilerek Tiflis'e gönderildiği belirtilmiş ve 21 Haziran 1874 (6 Cumadelula 1291 – 8 Haziran 1290) tarihli yazıyla teslim alınması istenmiştir⁶.

Behçet Efendi'nin Ermeni hizmetkârları ve ona yardım edenler tarafından 23 Ekim 1876 tarihinde öldürülmesiyle boşalan Tiflis Başşebhenderliğine Karaca Bey atanmıştır. Dışişleri Bakanlığının teklifi 6 Kasım 1876 (18 Şevval 1293) tarihinde Sadrazam tarafından padişaha arz edilmiş ve teklif ertesi gün padişah tarafından onaylanarak Karaca Bey boş bulunan Tiflis Şebhenderliğine tayin edilmiştir⁷.

2. Behçet Efendi Hakkında Bazı Bilgiler

Behçet Efendi, Osmanlı Devleti'nin genç diplomatlarından birisidir. *La Turquie* Gazetesi, Behçet Efendi'nin öldürüldüğünde henüz kırk yaşında olmadığını yazmaktadır. Aynı gazeteye göre Behçet Efendi'nin hanımı cinayetten önceki yaz aylarını İstanbul'da geçirmiş ve eşinin yanına Tiflis'e henüz dönmüştü. Bu kadının Behçet Efendinin ilk eşi olmadığı anlaşılmaktadır. Behçet Efendi ilk evliliğini Şam'da tanıştığı Madame Pyromalli ile yapmıştı. Gazeteye göre Behçet Efendi ilk evliliğinden olan çocukları Tiflis'e götürmemişti⁸. Cerrahpaşa Hastanesi

⁵ BOA, HR.MKT_44/22

⁶ BOA, HR_TH_16/6_1

⁷ BOA, İ_HR_272/16391

⁸ *La Turquie*, 27 Ekim 1876 Cuma. Fransızca metinlerin tercümesindeki katkılarından dolayı kızım Şeyma Gümüş'e teşekkür ederim.

hekimlerinden Batista isimli bir cerrah, 1 Kasım 1876 (13 Şevval 1293) tarihli dilekçesinde Behçet Efendi'nin kendisinin damadı olduğunu belirttiği ve kızının yetim kalan iki küçük çocuğunun devlet tarafından himayesini talep ettiği dilekçesinde torunlarının eğitimleri sebebiyle İstanbul'da bulunup mektepte okuduklarını ifade etmektedir⁹. Gazete haberi ile bu dilekçe birbirini destekler mahiyettedir.

Behçet Efendi'nin Tiflis'teki Richard Kardeşler Bankası'nda bulunan 3300 ruble parasının varislerine verilmesi için Osmanlı Devleti'nin Petersburg Büyükelçiliği ve Tiflis Şehbenderliğine yazılar yazıldığı 4 Nisan 1877 (20 Rebiyülevvel 1294 – 23 Mart 1293) tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır¹⁰. Ayrıca diğer eşyalarının varislerine ulaştırılması yönünde yazışmalar bulunmaktadır. Behçet Efendi'nin parasının ve mallarının akıbeti, varislerine ulaştırılıp ulaştırılmadığı, özellikle yetim kalan çocuklara herhangi bir şeyin intikal edip etmediği ve benzeri soruların cevapları yeni bir araştırma ile gün yüzüne çıkarılabilir.

Behçet Efendi'nin Hariciye Nezaretinde 6. Daire Başkanı Kostaki Adosside Bey'in yeğeni olduğu belirtilmektedir¹¹. Kostaki Efendi'nin Behçet Efendi'nin cenaze merasimine katılmak için izin istemesi¹² ve cenaze törenine katılması bu akrabalık sebebiyle olmalıdır.

3. Behçet Efendi'nin Tiflis'te Oturduğu Ev

Vakit Gazetesi'nde yer alan bir haberde Behçet Efendi'nin ikamet ettiği yerin Kür nehrinin sol sahilinde olduğu ve bu bölgede genellikle Almanların ikamet ettiği, nehrin sağ tarafında ise şehir kulübünün bulunduğu, Ermeni patrikleri Tersan ve Tartar'ın da burada oturdukları kaydedilmektedir¹³. Kavkaz Gazetesi, Behçet Efendi'nin konutunun bulunduğu Vorontsovskaya Naberejnaya mevkiinin suç işlemek için ideal bir mevki olduğunu, zira kuytu, aydınlatması kötü ve terk edilmiş bir bölge olduğunu yazmaktadır¹⁴. Behçet Efendinin öldürüldüğü evin Kür nehrinin solunda bugünkü Mşrali Hidi (Kuru Köprü) yakınlarında nehir kenarında Sanapiro denen mevkide olduğunu söylemek mümkündür.

Bu dönemde Tiflis Şehbenderliğinin hangi adreste hizmet verdiği ve konsolosluk binası ile lojmanın uzaklığı hakkında kesin bir malumatımız

⁹ BOA, HR_H_158/1_27

¹⁰ BOA, HR_H_158/1_54

¹¹ *La Turquie*, 27 Ekim 1876 Cuma.

¹² BOA, HR_TH_21/66_1

¹³ *Vakit*, 28 Teşrinievvel 1876 \ 16 Teşrinievvel Rumi 1292

¹⁴ *Kavkaz*, No: 120, 13/25 Ekim 1876, s. 1. Rusça metinlerin tercümesindeki katkılarından dolayı Dr. Resul Turan'a müteşekkirim.

yoktur¹⁵. Behçet Efendi'den önceki dönemde konsoloslüğün diğer ülke konsolosluklarının bulunduğu merkezi bir bölgeye taşınması zaruretinden bahsedilmektedir. Behçet Efendi'nin göreve başladığı döneme ait olduğu anlaşılan bir belgede Tiflis Şehbenderliğinin 15 Eylül 1286'dan (27 Eylül 1870) Mart 1289 (1873) sonuna kadar olan döneme ait harcamalarından devlet tarafından ödenmeyen 5516 rublenin eşya satın alınması, yemek takımı ve bina kirası ile ilgili olduğu ifade edilmektedir. Bahsi geçen fazlalık miktarın kendisinden önceki şehbender vekilinin şehrin dışında yıllık 700 rubleye tuttuğu binanın hükümet merkezine çok uzak olması ve diğer devletlerin konsoloslukları gibi şehrin merkezinde bir bina kiralanması zaruretinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Bundan dolayı önceki şehbender Vulic Efendi'nin mazur ve kendisinin ise mağdur olduğunu beyan ettiği ve yapılan araştırma neticesinde zikredilen meblağın ödenmesinin uygun olacağı Dışişleri Bakanlığı'ndan Sadrazamlığa yazılan 1 Ocak 1874 (12 Zilkade 1290 - 20 Kanunievvel 1289) tarihli bir belgede beyan edilmektedir¹⁶. Tahsisatın uygunluğu 25 Zilkade tarihinde padişaha arz edilmiş ve 26 Zilkade 1290 tarihinde padişahın onayı ile mezkûr meblağın tahsisine onay çıkmıştır¹⁷.

B. Behçet Efendi'nin Öldürülmesi ve Sonrasındaki Gelişmeler

1. Behçet Efendi'nin Öldürülmesi

Behçet Efendi yaklaşık üç yıl görev yaptığı Tiflis'teki evine giren kişiler tarafından bir gece vaktinde hanımı ile birlikte öldürülmüştür. Tiflis'te yayınlanan Kavkaz Gazetesi'nin 25 Ekim 1876 tarihli nüshasında cinayetle ilgili ayrıntılı bir tasvire yer verilmiştir:

Sabah 11 sularında, Behçet Efendi'nin her tarafı polislerce korunan Vorontsovskaya Naberejnaya'daki evine gittik ve evde cesetlere bakmak için izin aldık. Kapının yanında cansız bedeniyle, yüzü tavana bakar şekilde alkanlara bulanmış genç güzel esmer kadın, Mariya Behçet yatıyordu. Zayıf bir çocuk gibi öldürüldüğü her halinden anlaşılıyordu. Mobilyalı odada boğuşma izleri, cesedin yanında kırılmış eşyalar, devrilmiş koltuk ve her yerde kaosun izleri vardı. Cesedin hemen yanında İstanbul'da yayımlanan Fransızca gazete *Turquie* bulunmaktaydı.

¹⁵ Tiflis Şehbenderliğinin 1912 yılında Rtışevski Sokağında olduğu belirtilmektedir. Bk. Mustafa Tanrıverdi, *Çarlık Rusyasında Tiflis Vilayeti (1846-1914)*, doktora tezi, s. 245. 1921'de ise Türkiye'nin Tiflis'teki Askeri Ataşesi Nurettin Bey Velyamin Sokağı 22 numaradaki evde yaşamaktaydı. Bk. Nemesis Operasyonu.

¹⁶ BOA, İ_HR_261/15657

¹⁷ BOA, İ_HR_261/15657

Cesedin yanından geçerek yatak odasında ölmüş olan eşi, Behçet Efendi'nin yanına geçtik. Yatak odasının girişinde ayakları pencereye doğru uzanmış, göğsünden beline kadar çıplak ve üzerinde 13 kadar derin yara sayıldığı söylendi. Görünüşe göre konsolos, aldığı sert darbeler karşısında kendisini korumaya çalışmış, fakat elinden bir şey gelmemiştir. Özellikle iki yara dikkatimizi çekti, sağ göğsünde, meme ucundan darbeyle bir delik açılmış, katilin hançerle öldürmesine rağmen silahını da yaranın içinde çevirdiği anlaşılmıştır. Konsolusun yüzü ve sakalı kan içindeydi. Katilin eve girişi kolay olmuş, dış kapı sanki kilitli değildi ve katil kapıyı gürültüsüz açmış ve çıkışta direk çıkmıştı. Vorontsovskaya Naberejnaya mevki, suç için ideal bir mevki, kuytu, kötü aydınlatılmış ve terk edilmiş bir bölgeydi¹⁸.

Olay, Osmanlı Devleti tarafından ertesi gün öğrenilmiştir. 24 Ekim 1876 günü Rusya dışişleri bakan vekili Petersburg'daki Osmanlı Elçiliğine giderek Rusya imparatoru adına Subutî Paşa'ya üzüntülerini ifade etmiş ve katillerin cezalandırılacağı hususunda teminat vermiştir. Subutî Paşa da 25 Ekim (Teşrinievvel) 1876 tarihli telgrafla konsolos ve zevcesinin 23 Ekim (Teşrinievvel) 1876 / 4 Şevval 1293) gecesi katledildiğini İstanbul'a bildirmiştir.

2. Behçet Efendi'nin Tiflis'te Defnedilmesi

Bir belgede Osmanlı Devleti'nin cinayeti soruşturmakla görevlendirdiği Sohum Konsolosu Zareh Efendi'nin Tiflis'e varınca ilk iş olarak Behçet Efendinin ailesinin arzusu ve İstanbul'dan aldığı talimat üzerine cenazeleri İstanbul'a gönderdiği yazmaktadır¹⁹. Bununla birlikte Behçet Efendi'nin öldürülmesi ile ilgili haberlere yer veren İstanbul gazetelerinin hiç birinde cenaze ve defin konularına ilişkin herhangi bir haberin yer almaması bu bilgiye ihtiyatla yaklaşmamız gerektiğini ihtar etmektedir. Nitekim Tiflis'te yayınlanan Kavkaz Gazetesi bu konuda farklı bir iddiada bulunmaktadır. Gazete haberine göre Behçet Efendi Tiflis'te defnedilmiştir. Gazete, 15 (27) Ekim'de Tiflis'te Aziz Giorgi Kaşveti Kilisesi'nde Türk başkonsolosun küllerinin ayininin yapıldığını ve ayine askeri ve sivil idarecilerin resmi üniformalarıyla katıldıklarını yazmıştır. Şehri derin üzüntüye boğan elim olaydan sonra büyük bir kalabalık cenaze törenine katılmış ve mezara kadar cenazeye eşlik

¹⁸ Kavkaz, No: 120, 13/25 Ekim 1876, s. 1.

¹⁹ BOA, HR_TO_525/52_1

etmişlerdir²⁰. Vakit Gazetesi'nde yer alan Tiflis Konsolosu Behçet Efendi'nin Hıristiyan tebaadan olduğu bilgisi²¹, tören ve defin ile ilgili haberleri anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

Kavkaz Gazetesi'nin haberine göre Konsolos ve hanımının ölümü bütün Tiflis'i yasa boğmuş, konsolosluk sabahtan akşama kadar ziyaretçilerle dolup taşmıştır²².

3. Katillerin Yargılanması ve Aldıkları Cezalar

Osmanlı Devleti, Petersburg'daki elçiliği aracılığıyla cinayeti tahkik için Sohumkale Konsolosu Zareh Efendiyi görevlendirmiştir. O da tahkikat için hemen Tiflis'e gitmiştir. Zareh Efendi'nin tahkikatı ile başlangıçta bazı kimselerin tutuklanması dışında bir netice hâsil olmamıştır.

Katillerin yargılanmasından sonra konuya ilişkin İstanbul'a gönderilen 10 Temmuz 1881 tarihli raporda olay başından sonuna kadar şu şekilde özetlenmektedir:

Behçet Efendi katillerle boğuşmuş ve bundan dolayı göğsü ve sırtı hançerle delik deşik edilmiştir. Hanımının “Hamparsum ne yapıyorsun” diye bağırması üzerine tanındığını anlayan ve diğer katiller gibi sarhoş olan katil kama ile kadının boğazını kesmiştir. Cinayetten sonra katiller 3500 ruble değerinde para, mücevherat ve eşyayı alarak binanın nehre açılan ve sonu yol olan büyük kapısından kaçmışlardır. Daha sonra Zareh Efendi'nin raporuyla Tiflis Mahkemesi Müstantıki (sorgu hâkimi) tarafından tanzim olunan mazbataya nazaran maktullerin cesetleri ile daireleri kontrol edilmiş, katillerin gece dışarıdan girip cinayetten sonra fevkalade bir cesaretle firar ettikleri, Behçet Efendi'nin kama ile 40 yerinden yaralanmış ve zevcesinin başı dahi büsbütün ayrılmış olduğu sabit olmuştur. Behçet Efendi'nin birtakım kıymetli eşyalarının çalınmış olduğu cihetle bu iş daha sonra sabit olduğu üzere politik sebepler veya intikam düşüncesi ile yapılmamıştır. Bununla birlikte polis tarafından soruşturma yapıldığı sırada Zareh Efendi de gerçek sebebi ortaya çıkarmak için araştırma yapmıştır. Soruşturma sonunda hazırladığı raporunda konsolosluk kaçıları Kostaki Efendi'nin kayıtsız tavır ve davranışlarının yanı sıra şehbender ile olan fikir ayrılıkları, gözaltına alınan Şehbenderhane hademesinden Hamparsum ile

²⁰ Kavkaz, No: 122, 17/29 Ekim 1876, s. 3.

²¹ Vakit, 26 Teşrinievvel 1876, 14 Teşrinievvel Rumi 1292.

²² Kavkaz, No: 121, 15/27 Ekim 1876, s. 2.

Haçadur hakkında suizan olunan bir Rum delikanlının pek de ehemmiyet taşımayan ifadelerinden bahsetmiştir.

Diğer taraftan Tiflis Ceza Mahkemesi sorgu hâkimi müteveffanın şahsi evrakını tetkikle Osmanlı Devleti'nin Rusya elçiliği vasıtasıyla Ragoza Şehbenderhanesi Kañçaları Selim Efendi ve Korfu Şehbenderhanesi Kañçaları Akestorides Efendi'nin hususi hallerine dair tafsilat istemişti²³. (Bu iki kişi tarafından mühürlenip Viyana ve Atina elçiliklerinin tahriratlarına ek olması gereken cevapları bulunamamıştır). Araştırmalardan önemli bir netice alınamamıştır. Yalnız Tiflis Başkonsolosu Karaca Bey, Behçet Efendi'nin Real Şar Kardeşleri Bankasındaki hesaplarını görmüş ve bankaya emanet olarak bırakılmış olan 3530 ruble ile senet makbuzlarını göndermiştir. Zaten ağır aksak devam eden araştırmanın bir takım lakayt ve liyakatsiz memurlara devredilmesi katillerin üç sene müddetle rahat zaman geçirmelerine yol açmıştır. İlerleyen süreçte Tiflis Şehbenderliğinin teşebbüsleri ve katilleri araştırmaya memur edilen sorgu hâkimi Mösyö Hasardıyan'ın gayreti sonuç vermiş ve nihayet memnuniyet verici bir netice hâsıl olmuştur. Tiflis Başkonsolosu Feyzi Bey 27 Mayıs 1879 tarihli yazısında şu tafsilatlı bilgiyi vermektedir: Cinayet, merhumun uşağı olup olaydan on gün önce zevcesi tarafından izin verilmiş olan Hamparsum Grigorof'un iğvası üzerine 1876 senesi Teşrinievvelinin onuncu günü Eçmiyadzin ahalisinden ve Ermeni milletinden Niğovsi Mıgırdıçof, Nerses Navasartof ve Grigor Ohanof'un yardımlarıyla vuku bulmuştur. Bu kişiler geçen Rumî 12 Mayıs'ta tutuklanmış ve sorgularında her biri Hamparsum ikrarını sabit eylemiştir. Behçet Efendi ne kadar kıymetli eşya ve parası varsa hepsini uşağına göstermiş olduğundan bu canilerin niyetleri bunları çalmak imiş. Fakat Behçet Efendi'den mukavemet gördüklerinden üzerine hücum edip kendisini yere düşürdükten sonra göğsünü ve sırtını delik deşik etmişlerdir²⁴.

Zareh Efendi, 9 Haziran 1880 tarihli yazısıyla Tiflis Mahkemesi tarafından 23 Mayıs 1880 tarihinde katiller aleyhine verilen şu hükümleri Osmanlı Hariciye Nezaretine bildirmiştir:

- 1- Behçet Efendi'nin hizmetçisi, cinayetin müsebbibi ve teşvikçisi Hamparsum Grigorof'un 15,
- 2- Nikola Mıgırdıçof'un 12,

²³ BOA, HR_H_158/1_43

²⁴ BOA, HR_TO_525/52_1

- 3- Grigor Ohanof'un 12 ve
- 4- Nerses Navasartof'un 8 sene müddetle "hidemat-ı şakkada istihdamları" yönünde hüküm verilmiştir²⁵.

Katiller işledikleri cinayetden sonra üç sene gibi uzun bir süre ellerini kollarını sallayarak Tiflis sokaklarında dolaşmışlardır. Bu durum, Tiflis'teki Osmanlı yetkililerinin konuyu takip açısından başarılı olmadıklarını göstermektedir. Bunda bir yıl sonra başlayan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşının da rolü olmuştur. İki devlet arasındaki savaş durumu sebebiyle Osmanlı Devleti de konuyu yakından takip etme imkânı bulamamıştır. Başarısızlığın bir ölçüde Osmanlı Devleti'nin cinayeti soruşturmakla görevlendirdiği Zareh Efendi'den kaynaklandığı da söylenebilir. Zira Zareh Efendi'nin Tiflis'te görev yaptığı dönemde çeşitli problemlere yol açmış ve hatta bu sebeple İstanbul'a geri çekilmiş olması²⁶, Behçet Efendi soruşturmasındaki başarısızlıkta rolünün olabileceğini göstermektedir. Fakat katillerin uzun bir süre hâkim karşısına çıkmamalarındaki esas pay Rusya'nındır.

4. Cinayet Karşısında Rusya'nın Tutumu

Rusya katilleri cezalandırmak için güçlü bir irade ortaya koymamıştır. Rusya'nın ilk tepkisi üst düzeyde ve katillerin mutlak surette cezalandırılacakları şeklinde olsa da sonraki gelişmeler verilen sözlerin pek de tutulmadığını göstermektedir. Hatta katillerin en başından beri korunduğunu söylemek mümkündür. Zira katiller üç yıl boyunca ellerini kollarını sallayarak Tiflis sokaklarında serbest bir şekilde dolaşmışlar ve hâkim karşısına çıkarılarak yargılanmamışlardır. Savaş sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tiflis Başşehbenderliği aracılığıyla konuyu yeniden takibi ile katiller cinayetden üç yıl sonra hâkim karşısına çıkarılarak yargılanmışlardır.

Üç yıl boyunca yargılanmamış olmaları, katillerin korunduklarını göstermektedir. Cinayetin faillerinin kim ya da kimler tarafından korunduğunu söylemek zordur. Bununla birlikte Rusya'nın isteksiz davrandığı ortadadır. Yargılama sonunda katillerin belli müddetler "hidemat-ı şakkada istihdam" gibi bir ceza ile kurtulmuş olmaları da bir koruma hissini çağrıştırmaktadır.

Rusya'nın cinayet karşısındaki tutumunu anlamak için zikredilmesinde fayda bulunan bir konu daha vardır. Yargılamadan siyasi bir kriz üretilmiştir. Anlaşılması oldukça zor siyasi bir tutumla Mahkeme

²⁵ BOA, HR_TO_525/52_1

²⁶ Zareh Efendi'nin Tiflis'te yol açtığı sorunlar ve geri çekilmesi konusunda bk. BOA, HR_SFR.1_21/77; HR_SFR.1_22/99; HR_SFR.1_22/12; HR_SFR.1_23/54; HR_SFR.1/23_59.

Başşehbender Feyzi Bey'i şahit sıfatıyla mahkemeye çağırmıştır. Feyzi Bey ise yürürlükteki kanunlara aykırı olan bu davete icabet etmemiştir. Bundan dolayı mahkeme kendisine 25 ruble para cezası vermiş ve ceza evrakını açık bir şekilde bir polis ile Konsolosluga göndermiştir. Bu hareket konsolosluğun şahs-ı manevisine dokunduğu için Osmanlı Devleti, konuyla ilgili olarak Petersburg Hükümeti'nden izahat istemiş ve bunun için Petersburg'daki elçisini görevlendirmiştir. Elçi Şakir Paşa'nın girişimiyle Rusya'nın Kafkasya'daki temsilcilerinden aldığı malumat doğrultusunda mahkeme tarafından konsolosluga gönderilen tebliğnamenin geri alınmasına meyyal olduğu görülmüşse de bir sonuç alınamayacağı kanaati hâsıl olmuştur. Hariciye Nezareti tarafından 4 Aralık (Kanunievvel) 1880 tarihinde Feyzi Bey'e para cezasını ödemesi emredilmiş ve konu bu şekilde kapatılmıştır²⁷.

Katilleri cezalandırma konusunda oldukça çekingen davranan mahkemenin vahşice katledilen Behçet Efendi'nin hukukunu Osmanlı Devleti adına takip etmekte olan Başşehbendere teamüllere aykırı bir biçimde ceza vermeye kalkışmasının da katillerin korunmasından başka herhangi bir amaca hizmet etmeyeceği âşikârdır.

Katillerin korunmak istendiği intibayı veren başka bir durumdan daha söz etmek gerekir. Kavkaz Gazetesi, olayı ayrıntılı olarak anlattığı ertesini günkü nüshasında İstanbul'dan yeni gelmiş olan ve kimsenin tanımadığı Kostaki Efendi adlı sekreter hakkında olayla ilgili olarak insanların kafasında soru işaretleri oluşturduğunu yazmıştır²⁸. Bu da katillerin korunması yönünde en başından bir çabanın söz konusu olduğunu düşünmemize yol açmaktadır. Bu gibi haberler yüzünden Osmanlı makamları tahkikata Kostaki Efendi'yi de dâhil etmişlerdir. Fakat cinayetle ilgili raporun sonunda Kostaki Efendi hakkında ileri sürülen iddiaların bütünüyle iftiradan ibaret olduğu ortaya çıkmıştır²⁹.

5. Cinayetin Sebebi ve Kimler Tarafından İşlendiği

Cinayetle ilgili araştırma sonunda Osmanlı yetkilileri tarafından hazırlanan raporda cinayetin adı bir hırsızlık maksadıyla işlenmiş olduğu açıklanmıştır. Behçet Efendi'yi katledenler, raporda da kaydedildiği üzere Ermeni milletine mensupturlar ve Ermenilerin dini merkezi Eçmiyadzin şehrinde dirler. Katillerin tamamının Ermeni ve Eçmiyadzinli oluşu, raporun yanı sıra gazetelerdeki haberlerde cinayetin adı hırsızlık için işlendiği iddiası ile ilgili soru işaretlerini akla getirmektedir. Belgelerdeki bazı bilgiler cinayetin sebebinin hırsızlık olabileceğini destekler

²⁷ BOA, HR_TO_525/52_1

²⁸ *Kavkaz*, No: 121, 15/27 Ekim 1876, s. 2.

²⁹ BOA, HR_TO_525/52_1

mahiyettedir. Nitekim Behçet Efendi, göreve başladıktan kısa bir süre sonra yazdığı yazılardan birinde Başşehbenderliği bir demir kasasının olmamasından şikâyet ederek çözüm istemiştir³⁰. Yargılama neticesinde cinayetin müsebbibi ve teşvikçisi olduğu tespit edilen Hamparsum Grigorof'un Behçet Efendi'nin hizmetçisi olması da hırsızlık iddiasını güçlendirmektedir.

Bununla birlikte en başından cinayetin hırsızlık için işlenmiş olduğu iddiası ile olayın örtbas edilmek istenmiş olabileceği de akla gelmektedir. Cinayetle ilgili olarak gazetelerde yer alan ilk haberlerde aynı hususun zikredilmiş olması dikkat çekicidir. Vakit Gazetesi'nde yer alan Petersburg kaynaklı (25 Teşrinievvel) haberde Behçet Efendi'nin öldürülmesi hadisesinin politika sebebiyle olmadığı, güzelce araştırılırsa gerçeğin ortaya çıkacağı³¹ ifade edilmektedir. Yine Sabah Gazetesi'ndeki haberde de Petersburg'dan alınan 25 Teşrinievvel tarihli telgrafın Osmanlı Devleti'nin Tiflis başkonsolosunun öldürülmesi olayında politikanın müdahalesi olmadığını beyan ettiği³² kaydedilmektedir. Henüz cinayet aydınlatılmamışken, dahası katiller yakalanıp sorguları bile yapılmamışken bu kanaate nasıl ulaşıldığının izahı kolay değildir. Cinayetle ilgili yığınla soru dururken neden ilk günden ağız birliği edilmişçesine olayın adı bir cinayet olduğu konusunda kamuoyu ikna edilmek istenmiştir?

6. Olayın Basındaki Yansımaları

Tiflis Başşehbenderi Behçet Efendi'nin Tiflis'te öldürülmesi olayı ile ilgili gazetelerde haberler yer almıştır. Cinayetle ilgili olarak gazetelerde yer alan bu haberlerin bütününde benzer bilgilere yer verilmektedir. *La Turquie* ve *Sabah* gazetelerinde yer alan haberlerde Petersburg'dan (25 Teşrinievvel tarihinde) alınan telgraf kaynak gösterilerek Rusya Dışişleri Bakan Vekilinin Osmanlı Devleti'nin Petersburg Sefiri Kabuli Paşa'ya gelerek Tiflis konsolosu ve zevcesinin öldürülmesinden dolayı Rusya İmparatoru Aleksander'in üzüntülerini ilettiği ve failerin yakalanıp en ağır şekilde cezalandırılacağı konusunda teminat verdiği belirtilmektedir³³.

Bazı gazetelerde ise haber hemen hemen aynı muhteva ile fakat daha genel ifadelerle yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin Tiflis'teki konsolosu Behçet Efendi'nin gece evine bazı adamlar girip kendisini ve hanımını katlettikleri o taraftan gelen telgraftan anlaşılmış ve iki devlet arasında var

³⁰ BOA, HR_SFR.1_47/38

³¹ *Vakit*, 28 Teşrinievvel 1876, 16 Teşrinievvel Rumi 1292

³² *Sabah*, 18 Teşrinievvel 1876 Pazartesi

³³ *La Turquie*, 27 Ekim 1876 Cuma; *Sabah*, 16 Teşrinievvel 1876 Cumartesi

olan barış ve dostluk gereği canilerin derhal tutuklanıp hak ettikleri cezaya çarptırılmaları için Rusya Devleti tarafından teşebbüs olduğu haber alınmıştır³⁴.

Vakit Gazetesi, haberi verdikten sonra Selanik Vakasındaki tepkileri hatırlatmakta ve konsolosun öldürülmesi ile ilgili tepkilerin yetersizliğine dikkat çekmektedir. Üstelik bu cinayette konsolosun hanımının da öldürülmüş olduğunun altını çizen gazete “bu vaka burada olsaydı kim bilir ne kadar gürültüler olurdu”³⁵ şeklinde bir değerlendirme ile benzer bir olayın Osmanlı topraklarında olması durumunda ortaya çıkabilecek tepkilerin çok daha büyük olacağı değerlendirmesinde bulunmuştur.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Tiflis Başkonsolosu Behçet Efendi ve hanımı Mariya Behçet 23 Ekim 1876 gecesi Tiflis'teki evlerinde Ermeniler tarafından öldürülmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan vatandaşlarından ve diplomatlarından olan Behçet Efendi ve hanımının cenazeleri, Türkiye'ye getirilememiş ve öldürüldükleri yer olan Tiflis'te defnedilmiştir.

Rusya oyalayıcı bir politika takip ederek katiller hakkında yaklaşık üç yıl herhangi bir işlem yapmamış, ancak Osmanlı resmi makamlarının konunun peşini bırakmaması karşısında nihayet Mayıs 1879'da katilleri tutuklamak zorunda kalmıştır. Faillerin yargılanmaları 23 Mayıs 1880'de tamamlanmış ve katiller sekiz ile on beş yıl arasında değişen sürelerle “ağır işlerde çalıştırılmak” cezasına çarptırılmışlardır.

Katillerin hâkim karşısına çıkmalarında ciddi anlamda bir gecikme olduğu görülmektedir. Gecikmenin en önemli sebebi Rusya'nın bu konuda gerekli adımları atmamasıdır. Yargılamanın gecikmesindeki diğer bir sebep ise cinayetten bir süre sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan savaştır. Bu süreçteki bazı sorunların ise Osmanlı Devleti'nin cinayeti soruşturmakla görevlendirdiği Zareh Efendi'den kaynaklandığı söylenebilir. Zira Tiflis'te görev yaptığı dönemde Zareh Efendi çeşitli problemlere yol açmış ve bu sebeple İstanbul'a geri çağırılmıştır. Bu durumda kendisinin Tiflis'teki bağlantılarının araştırılması soruşturmadaki performansı hakkında da bir fikir verebilir.

Soruşturma ve yargılama neticesinde katillerin Ermeni olduğu anlaşılmuştur. Olay Ermeniler tarafından Türk diplomatlara karşı işlenmiş ilk cinayet olma özelliği taşımaktadır. Fakat Türk kamuoyu için çok yenidir ve yeni araştırmalarla detaylarının ortaya konması gerekmektedir.

³⁴ *Vakit*, 26 Teşrinievvel 1876 / 14 Teşrinievvel 1292; *Takvim-i Vekayi*, 10 Şevval Cumartesi 1293; *Sabah*, 14 Teşrinievvel 1876.

³⁵ *Vakit*, 26 Teşrinievvel 1876, 14 Teşrinievvel Rumi 1292.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı)

BOA, A.MKT.MVL_40_45
BOA, HR_H_158/1_27
BOA, HR_H_158/1_43
BOA, HR_H_158/1_54
BOA, HR.MKT_44/22
BOA, HR_SFR.1_21/77
BOA, HR_SFR.1_22/99
BOA, HR_SFR.1_22/12
BOA, HR_SFR.1_23/54
BOA, HR_SFR.1_23/59
BOA, HR_SFR.1_45/73
BOA, HR_SFR.1_47/38
BOA, HR_TH_16/6_1
BOA, HR_TH_21/66_1
BOA, HR_TO_525/52_1
BOA, İ_HR_261/15657
BOA, İ_HR_261/15626_1
BOA, İ_HR_272/16391

2. Gazeteler

Kavkaz, No: 120, 13/25 Ekim 1876; No: 121, 15/27 Ekim 1876; No: 122, 17/29 Ekim 1876
Sabah, 14 Teşrinievvel 1876; 16 Teşrinievvel 1876; 18 Teşrinievvel 1876
Takvim-i Vekayi, 10 Şevval 1293.

La Turquie, 27 Ekim 1876 Cuma.

Vakit, 26 Teşrinievvel 1876 / 14 Teşrinievvel Rumi 1292; 28 Teşrinievvel 1876 \ 16 Teşrinievvel Rumi 1292

3. İnceleme Eserler

Gümüş, Nebi, *İlk Dönem İslam-Gürcü İlişkileri*, Rize 2007.
-----, "Celaleddin Harizmşah'ın Gürcistan Seferleri", Ekev Akademi Dergisi, yıl: 10, sy. 29 (Güz 2006), s. 155-178.
Tanrıverdi, Mustafa, *Çarlık Rusyası Döneminde Tiflis Vilayeti (1878-1914)*, yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

